

6. **Λώκκιος.**—“Ἄς ἐξετάσωμεν νῦν ὀλίγους τῶν ἐπισήμων τῆς αἰρέσεως ταύτης νεωτέρων ὑπερμάχων. Εἶδομεν ἤδη,¹⁾ ὅτι κατὰ τὸν Ἰωάννην Λώκκιον πᾶς ἕκαστος σταθερῶς διώκει τὴν εὐδαιμονίαν καὶ ὁρέγεται παντὸς τοῦ εἰς αὐτὴν συντελοῦντος²⁾. «Ἡ ἀρετή», λέγει, «καθὼς ἐν τῇ ὑποχρεώσει: αὐτῆς εἶναι ἡ θεία βούλησις, ἀνακαλυπτομένη διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου, καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει δύναμιν νόμου, οὕτως ἐν τῷ περιεχομένῳ αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ εὖ ποιεῖν ἑαυτὸν ἢ τοὺς ἄλλους, τὸ ἐναντίον δὲ τούτου, ἢ κακία, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ κακῶς ποιεῖν»³⁾ «Τοῦ ἀνθρώπου λοιπὸν ἴδιον, νομίζω, ἔργον εἶναι νὰ ἐπιζητῇ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ νὰ φεύγῃ τὴν κακοδαιμονίαν. Ἡ μὲν εὐδαιμονία ἔγκειται ἐν παντί, ὅπερ τὴν ψυχὴν εὐφραίνει: καὶ ἐπαναπαύει, ἡ δὲ κακοδαιμονία ἐν παντί, ὅπερ ταρασσει, καταθροῦσει ἢ βασανίζει αὐτήν. Ἐμὸν λοιπὸν ἔργον θὰ εἶναι νὰ διώκω εὐαρέστησιν καὶ εὐφροσύνην καὶ νὰ φεύγω δυσαρέστησιν καὶ ταραχὴν ἐκείνας μὲν ὡς μάλιστα νὰ ἔχω, ταύτας δὲ ὡς ἐλάχιστα. Ἄλλ’ ὀφείλω νὰ φροντίζω, ὅπως μὴ σφαλῶ, διότι, πρῆαιρούμενος βραχείαν ἡδονὴν ἀντὶ διαρκοῦς, γίνομαι προφανῶς ἐμποδῶν εἰς τὴν ἐμὴν εὐδαιμονίαν. Τὰς δ’ ἐν τῷ βίῳ διαρκεστάτας ἡδονὰς παρέχουσιν: 1. ἡ ὑγεία, 2. ἡ τιμὴ, 3. ἡ γνῶσις, 4. ἡ εὐποιΐα, 5. ἡ προσδοκία αἰωνίας καὶ τῇ διανοίᾳ ἀσυλλήπτου εὐδαιμονίας ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ»⁴⁾.

7. **Butler.**—Καὶ ὁ ἐπίσκοπος Butler ἐμφανίζει τάσιν τινὰ πρὸς τὴν ἡδονικὴν δόξαν, ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τινῶν χαρακτη-

1) Κεφ. II, § 6 (2).

2) Essay, βιβλ. II, κεφ. XX, § 1 κέ., κεφ. XXI, § 42 κέ., βιβλ. I, κεφ. III, § 3, βιβλ. III, κεφ. XXVIII, § 5 κέ.

3) Πρβλ. τὸ χωρίον εἰς τὸ τοῦ Λωκκίου Common—Place Book, τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ λόρδου King, The Life of John Locke, σελ. 292—293.

4) Πρβλ. King, σελ. 304, Fox Bourne’s, Life of Locke I, σελ. 163—164. Παραπλήσια διδάσκει ὁ Λειθγίτιος (1616—1716), πρβλ. Nouveaux Essays I, κεφ. 2, § 1, 3. II κεφ. 20, § 2, κεφ. 21, § 42. Ὅρα προσέτι παρατηρήσεις τινὰς δημοσιευθείσας ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Erdmann γενομένῃ ἐκδόσει τῶν ἔργων αὐτοῦ.

ριστικῶν χωρίων τῶν λόγων αὐτοῦ. «Συνείδησις καὶ φιλαυτία», λέγει, «ἐὰν καταλαμβάνωμεν τὴν ἀληθῆ ἡμῶν εὐδαιμονίαν, ἄγουσιν ἡμᾶς πάντοτε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ. Καθῆκον καὶ συμφέρον συμπίπτουσι τελείως κατὰ τὸ πλείστον μὲν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ παντελῶς καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἐν τῷ συνόλῳ βίῳ· τοῦτο δ' ἐγκρατεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀγαθῆς καὶ τελείας διοικήσεως τῶν πραγμάτων»¹⁾. «Δυνάμεθα ἀπροκαταλήπτως ἐν τοῖς ἠθικοῖς καὶ θρησκευτικοῖς πράγμασι νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι πασῶν ἡμῶν τῶν παραστάσεων αἱ περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας εἶναι ἡμῶν ἐγγύταται καὶ πρὸς ἡμᾶς σπουδαιόταται.... Ὁμολογητέον ὅτι, καὶ τοὶ ἀρετῆ καὶ ἠθικότητος εἶναι ἢ προαίρεσις καὶ ἐπιδίωξις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς τοιοῦτου, ὅμως ἀπαθῶς ἐξετάζοντες δὲν δυνάμεθα οὔτε ταύτην οὔτε ἄλλην τινὰ ἐπιδίωξιν πρότερον νὰ δικαιολογήσωμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, πρὶν πεισθῶμεν ὅτι θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδαιμονίαν ἢ τοῦλάχιστον δὲν θὰ εἶναι ἐναντία πρὸς αὐτήν»²⁾.

8. *Hutcheson*.—Ὁ Φραγκίσκος Hutcheson καλεῖ πράξιν τινα «καθ' ὅλην ἀγαθὴν, ἐὰν ὄντως τείνη, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς τάσεως αὐτῆς, εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ὅλου ἢ εἰς τὸ καλὸν· μέρους συνεχόμενον πρὸς τὸ τοῦ ὅλου, αἰτιδῆποτε καὶ ἂν εἶναι τοῦ πράττοντος αἱ κλίσεις». «Κατ' εἶδος ἀγαθὴ εἶναι πράξις τις, ὅταν ἀπορρέῃ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως κατ' ὀρθὴν ἀναλογίαν». Ἄλλὰ τί εἶναι ἀγαθόν; «Ἐκείνη ἢ πράξις εἶναι καλλίστη, ἣτις παρέχει τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν εἰς ὡς πλείστους ἀνθρώπους, κακίστη δὲ ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον παρέχουσα τὴν κακοδαιμονίαν»³⁾.

9. *Hume*.—Διεξήλθομεν ἤδη τὴν περὶ ἠθικῆς συνειδήσεως διδασκαλίαν τοῦ Δαβὶδ Hume. Συναισθανόμεθα ἢ ἀντιλαμβάνομεθα τοῦ δικαίου ἢ ἀδίκου πράξεώς τινος,⁴⁾ παρατηροῦντες χα-

1) Sermon, III, τέλος.

2) Sermon, XI.

3) Πρὸβλ. *Martineau*. Types, τόμ. II, σελ. 514 καὶ *Albee*, Shaftesbury and Hutcheson, Phil. Review, τόμ. V, ἀριθ. 1.

4) Treatise en Human Nature, βιβλ. III, τόμ. II.

ρακτῆρας καὶ πράξεις συναισθανόμεθα ἡδονὴν ἢ λύπην, δι' ἣν καλοῦμεν ταύτας δικαίας ἢ ἀδίκους. Τὸ δ' ἐντεῦθεν ἀναφυόμενον ζήτημα εἶναι: διὰ τί πράξεις ἢ φρόνημα, «κατὰ τὴν γενικὴν παρατήρησιν ἢ ἐπισκόπησιν» ἐγγενᾶ τὴν εὐαρέστησιν ταύτην ἢ δυσαρέστησιν;¹⁾ Ἐν ἄλλαις λέξεσι τίς τῶν ἠθικῶν διακρίσεων ὁ ἔσχατος λόγος; «Ἰδιότητες», ἀποκρίνεται ὁ Hume, «ἐπαινοῦνται ὅφ' ἡμῶν διὰ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπότητος τάσιν αὐτῶν»²⁾. Εὐρίσκομεν τὰς πλείστας τῶν ὅφ' ἡμῶν φυσικῶς ἐπαινομενων πράξεων ἐχούσας ὄντως τὴν τάσιν ταύτην καὶ καθιστώσας τὸν ἄνθρωπον μέλος προσφυές τῆς κοινωνίας, ἐν ᾧ αἱ ὅφ' ἡμῶν φυσικῶς ἀποδοκιμαζόμεναι ιδιότητες τείνουσιν εἰς τοῦναντίον καὶ καθιστῶσι τὴν μετὰ τοῦ ἔχοντος τὰς ιδιότητας ταύτας ἀνθρώπου συνδιατριδὴν ἐπικίνδονον ἢ δυσάρεστον. Ἠθικαὶ διακρίσεις πηγάζουσι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς πρὸς τὰ κοινωνικά συμφέροντα τάσεως τῶν ιδιοτήτων καὶ χαρακτήρων, καὶ ἡ περὶ τὰ συμφέροντα ταῦτα σπουδὴ ἡμῶν εἶναι ἢ πειοῦσα ἡμᾶς νὰ ἐπιδοκιμάζωμεν ἢ νὰ ποδοκιμάζωμεν τὰς ιδιότητας ἐκείνας καὶ τοὺς χαρακτῆρας. Ἐχομεν δὲ τὴν τηλικαύτην σπουδὴν καὶ τὸ διαφέρειν ὑπὲρ τῆς κοινωνίας μόνον ἕνεκα συμπαθείας, καὶ αὕτη εἶναι κατ' ἀκολουθίαν ἢ ἀρχὴ ἢ ἡμᾶς τοσοῦτον ἄφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀποσπῶσα, ὥστε διὰ τοὺς τῶν ἄλλων χαρακτῆρας κατὰ τὸν αὐτὸν νὰ χαίρωμεν τρόπον ἢ νὰ λγῶμεν, ὅπως εἰς τὴν ἡμετέραν αὐτῶν ὠφέλειαν ἢ βλάβην³⁾. Χαίρομεν ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀχθόμεθα ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ αὐτῶν,⁴⁾ καὶ πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν κοινωνικὴν εὐδαιμονίαν ἐπισπᾶται ἀμέσως καὶ αὐτομάτως τὸν ἡμέτερον ἔπαινον καὶ ἐφέλκεται τὴν ἀγαθὴν ἡμῶν βούλησιν⁵⁾.

1) Αὐτ. βιβλ. III, τομ. III, τέλος.

2) Αὐτ. βιβλ. III, μερ. III, τμ. I. *Hyslop*, Selections, σελ. 220.

3) Πρβλ. *Hyslop*, σελ. 227. καὶ *Treatise*, Conclusion, τμ. VI, καὶ *Inquiry concerning the Principles of Morals*, ἰδίᾳ τμ. V.

4) *Inquiry*, παράρτημα I.

5) Αὐτ. μερ. II, τμ. V. Πρβλ. καὶ παράρτημα I, V, καὶ *Treatise on Human nature*, βιβλ. II, μερ. III, τμ. I: «Τὸ κύριον ἐλατήριον ἢ ἡ

10. *Empy.*—κατὰ τὸν Γουλ. Paley, «αἱ πράξεις πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται ἐκ τῆς τάσεως αὐτῶν». Πᾶν δὲ τὸ ὠφέλιμον εἶναι δίκαιον. Ἡ χρησιμότης ἠθικοῦ κανόνος εἶναι ἡ καθιστῶσα αὐτὸν ἀναγκαστόν¹). «Ἀρετὴ εἶναι τὸ εὖ ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐν ὑπακοῇ εἰς τὴν θεῖαν βούλησιν καὶ χάριν τῆς διαρκοῦς εὐτυχίας²). Ὁ θεὸς βούλεται καὶ ποθεῖ τῶν ἑαυτοῦ πλασμάτων τὴν εὐδαιμονίαν. Ἡ δὲ μέθοδος τοῦ νὰ ἐξευρίσκωμεν τὴν περὶ τινος πράξεως θεῖαν βούλησιν διὰ τοῦ φυσικοῦ φωτὸς εἶναι νὰ ἐρευνῶμεν τῆς πράξεως ταύτης τὴν τάσιν εἰς τὸ νὰ αὐξάνη ἢ νὰ ἐλαττοῖ τὴν καθολικὴν εὐδαιμονίαν³). Εὐδαιμονία δὲν εἶναι αἰ κατ'αἴσθησιν ἡδοναί, διότι αὗται εἶναι βραχύταται, ἀποβάλλουσι ἐπαναλαμβάνομεναι τὰ θέληγτρα αὐτῶν καὶ οὐδέποτε ἀπολαύομεν ὡς ἀληθῶς αὐτῶν, διότι ὀρεγόμεθα αἰεὶ ὑψηλοτέρων καὶ ἐντονωτέρων τέρψεων. Ἡ εὐδαιμονία προσέτι δὲν κείται οὔτε ἐν τῇ ἀπουσίᾳ λύπης, μερίμνης, ἐργασίας, ἀγωνίας κτλ. οὔτε ἐν τῇ κτήσει μεγαλείου καὶ ἀξιωμάτων, ἀλλ' ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν κοινωνικῶν ἐλίξεων, ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν δυνάμεων ἡμῶν, σωματικῶν καὶ φυσικῶν, ἐν τῇ ἐπιδιώξει ἀνγκαιῶν τινῶν σκοποῦ, ἐν τῇ εὐκόσμφ ὀργανώσει τῶν ἕξεων, ἐν τῇ ὑγείᾳ. Αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ ἰσχύον⁴).

11. *Βένθαμ.*—Καὶ ὁ Ἰερεμίας Βένθαμ τέλος τοῦ πράττειν νομίζει τὴν ἡδονήν. «Ἡδονὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀγαθόν, τὸ μόνον ἀγαθόν· ἀλγηδὼν δὲ καθ' ἑαυτὴν κακόν, τὸ μόνον κακόν⁵). Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι ἀγαθὰ μόνον καθ' ὅσον συντελοῦσιν εἰς τὴν ἡδονήν. Αἱ πράξεις πᾶσαι διέπονται ὑφ' ἡδονῆς

ῥῶσα ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἶναι ἡδονὴ ἢ λύπη· ἐὰν δὲ τὰ συναιθήματα ταῦτα καταστῶσιν ἐκποδῶν ἀπὸ τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἀεῖμεθα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεπίδεκτοι πάθους ἢ ἐνεργείας, ὀρέξεως ἢ βουλήσεως».

1) *Moral Philosophy*, σελ. 38.

2) *Αὐτ.* σελ. 26.

3) *Αὐτ.* σελ. 36 κέ.

4) *Moral philosophy*, σελ. 19 κέ.

5) *Principles of Morals and Legislation*, κεφ. X, ἐκδοσις τοῦ Bowring, σελ. 102. *Springs of Action II*, § 4, *Deontology I*, σελ. 126.

καὶ λύπης καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ πρέπει νὰ μετρῶνται κανόνος. «Τὸ σταθερῶς κύριον τέλος τῆς πράξεως ἐκάστου ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὸν τοῦ πράττειν χρόνον ἢ ἀληθῶς μεγίστη εὐδαιμονία ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου μέχρι τοῦ τέρατος τοῦ βίου αὐτοῦ». Ποῖον δ' εἶδος ἡδονῆς, πρέπει νὰ ἐκλεγώμεθα; Τὰς ἐπὶ πλεῖστον διαρκούσας καὶ τὰς ἐντονωτάτας, ὡδαμῶς σκοπούμενης τῆς ποιότητος αὐτῶν. «Τοῦ ποσοῦ τῆς ἡδονῆς ὄντος ἴσου, ἡ τῶν κώων παιδιὰ εἶναι τόσον ἀγαθόν, ὅσον ἡ ποίησις». Ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῆς ἀξίας τῆς ἡδονῆς ἢ λύπης πλὴν τῆς ἐντάσεως καὶ **διαρκείας** οὐφείλομεν νὰ ἐνθυμώμεθα καὶ τὴν **βεβαιότητα** ἢ **ἀβεβαιότητα** αὐτῆς, τὸ **ἐγγύς** ἢ τὸ **πόρρω**, τὴν **γονιμότητα** (ἢ τὴν ἐνδεχομένην περίπτωσιν αὐτῆς τοῦ νὰ παρακολουθῆται ὑπὸ συναισθημάτων τοῦ αὐτοῦ εἶδους), ἢ **καθαρότητα** (ἢ «τὴν ἐνδεχομένην περίπτωσιν αὐτῆς τοῦ νὰ μὴ παρακολουθῆται ὑπὸ συναισθημάτων τοῦ ἐναντίου εἶδους»), καὶ ὁμοίως τὴν **ἔκτασιν** αὐτῆς, τ. ἔ. τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' οὓς αὕτη ἐπεκτείνεται ἢ ἐφ' οὓς ἐπιδρα¹).

Ἡ ἐμὴ εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ μεγίστου πλήθους, τ. ἔ. ἡ διαγωγή ἢ μάλιστα συντελεστικὴ εἰς τὴν γενικὴν εὐδαιμονίαν συμπίπτει πάντοτε πρὸς τὴν συντελοῦσαν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ πράττοντος²). Συμφέρει λοιπὸν ἐκάστῳ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν εὐτυχίαν ἀπάντων καὶ τῆς ἠθικῆς ἔργον εἶναι νὰ διδάξῃ αὐτὸν τοῦτο. «Τοῦ φρονίμου ἠθικοῦ ἔργον εἶναι νὰ ποδείξῃ ὅτι ἡ ἀνῆθικος πράξις εἶναι ἀκολούθημα σφαλεροῦ λογισμοῦ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, νὰ ποιήσῃ φανερόν, ὅπόσον πλημμελῶς ὁ κακὸς ἐκτιμᾷ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας³).

12. *J. St. Mill.*—Ὁ *J. St. Mill*⁴) ἀσπάζεται τὴν Βενθά-

1) Principles, κεφ. IV, σελ. 29 κ. ἑ. Ὁ Βένθαμ διατυποῖ τὸ σχῆμα αὐτοῦ καὶ ἐν στίχοις. Ὑπέθεσε, φαίνεται, ὅτι ἐν μέλλοντι ποτε χρόνῳ θὰ παρεκινούντο οἱ μικροὶ μαθηταὶ ἐν τῷ σχολεῖν νὰ ποστηθίζωσιν αὐτούς.

2) Αὐτ. κεφ. XVII, σελ. 313.

3) Deontology.

4) 1806—1873. Utilitarianism, 1861. Πρβλ. καὶ Analysis of the Phenomena of the Human Mind, ὑπὸ James Mill.

μειον διδασκαλίαν ὀλίγον τι μετερροθμισμένην. Πράξεις εἶναι δίκαιαι μὲν, ἐὰν τείνωσι νὰ παράγωσιν εὐτυχίαν, ἄδικοι δέ, ἐὰν τοῦναντίον. Λέγει δ' εὐτυχίαν μὲν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἀλυπίαν, δυστυχίαν δὲ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀηδονίαν¹). Ἄλλ' εἶδη τινὰ τῆς ἡδονῆς εἶναι αἰρετώτερα καὶ πολυτιμότερα ἄλλων. Ἐκ δύο ἡδονῶν ἐκείνη εἶναι ἢ ἐπιθυμητοτέρα, ἢν πάντες ἢ σχεδὸν πάντες οἱ πείραν ἀμφοτέρων ἔχοντες ὀριστικῶς προτιμῶσιν ἀσχέτως πρὸς οἵανδήποτε ἠθικὴν ὑποχρέωσιν προτιμήσεως αὐτῆς. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ περὶ πάσας τὰς ἡδονὰς ἔμπειροι προκρίνουσι τὰς παρομαρτούσας εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν ὑψηλοτέρων δυνάμεων. Οὐδεὶς εὖ φρονῶν θὰ συγκατετίθετο νὰ εἶναι παράφρων, οὐδεὶς πεπαιδευμένος ἀπαίδευτος, οὐδεὶς εὐσυναίσθητος καὶ εὐσυνείδητος φίλαυτος καὶ ταπεινός, καὶ ἂν ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι ὁ παράφρων, ὁ ἀπαίδευτος ὁ φαῦλος εἶναι μᾶλλον εὐχαριστημένοι ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν κλήρῳ ἢ αὐτοὶ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ἑαυτῶν. «Κάλλιον νὰ εἶναι τις ἄνθρωπος δυσηρεστημένος ἢ χοῖρος εὐχαριστημένος, κάλλιον δυσηρεστημένος Σωκράτης ἢ εὐχαριστημένος παράφρων. Καὶ ἂν ὁ παράφρων ἢ ὁ χοῖρος εἶναι ἄλλης γνώμης, ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι οὗτοι γινώσκουσι μόνον τὴν οἰκείαν αὐτοῖς ἀποφιν τοῦ ζητήματος, ἐνῶ τὸ ἕτερον μέρος τῆς συγκρίσεως γινώσκει ἀμφοτέρας τὰς ἀπόψεις»²).

Κανὼν δ' ὅμως εἶναι οὐχὶ τοῦ πράττοντος αὐτοῦ ἢ μεγίστη εὐτυχία, ἀλλ' ἢ μεγίστη ποσότης εὐτυχίας πάντων συλλήβδην³). «Ἡ ὠφελιμοκρατικὴ διδασκαλία ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ (τοῦ πράττοντος) νὰ εἶναι πρὸς τὴν οἰκείαν καὶ τὴν ἀλλοτρίαν εὐτυχίαν ὁδῶς ἀδυστηρῶς ἴσος καὶ ἀμερόληπτος, καθὼς ἀνιδιωφελῆς καὶ εὐνοῦς θεατῆς. Ἐν τῷ χρυσῷ κανόνι τοῦ Ἰησοῦ τῆς Ναζαρέτ περιέχεται τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς ἠθικῆς τοῦ ὠφελίμου. Τὸ ποίει, ὅ,τι θέλεις νὰ ποιῇ σοὶ τις, καὶ τὸ ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν συνιστῶσι τὴν ἰδεώδη τελειότητα τῆς ὠφελιμολογικῆς

1) Utilitarianism, κεφ. II, σελ. 9, 10.

2) Αὐτ. σελ. 14.

3) Αὐτ. σελ. 16.

ἡθικῆς»¹). Εὐγενές μὲν εἶναι νὰ δύναται τις νὰ παρνηθῆται τὸ οἰκτεῖον μέρος τῆς εὐδαιμονίας ἢ καὶ τὴν τούτου προσδοκίαν, ἀλλ' ἡ ἀβταπαρνησία αὕτη ὀφείλει ἐπὶ τέλους νὰ ἔχη τινὰ σκοπὸν, δὲν εἶναι δ' αὐτῆ ἑαυτῆς σκοπός. Θυσία μὴ ἐπαυξάνουσα μηδὲ τείνουσα νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ ὀλικὸν ποσὸν τῆς εὐδαιμονίας προσφέρεται μάτην²).

Ἄλλὰ διὰ τί ὀφείλω νὰ ἐπιθυμῶ καὶ νὰ ἔχω ὡς κανόνα «τὴν μεγίστην πάντων συλλήβδην εὐδαιμονίαν» ἀντὶ τῆς ἰδίας ἐμοῦ μεγίστης εὐδαιμονίας; Ἐνταῦθα ὁ Mill εἶναι ἀσαφής πως καὶ ἀόριστος. Πᾶς ἕκαστος ἐφίεται τῆς ἑαυτοῦ εὐδαιμονίας. Πάντος δ' ἐκάστου ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀγαθὸν πρὸς αὐτὸν τούτον, ἢ γενικῆ ἄρα εὐδαιμονία εἶναι ἀγαθὸν πρὸς ἅπαντας ὁμοῦ. Ὁ ὑποκείμενος ἐνταῦθα συλλογισμὸς φαίνεται ὅτι εἶναι οὗτος: Ἐκαστος ἐπιθυμεῖ τῆς ἑαυτοῦ εὐδαιμονίας· ἡ εὐδαιμονία πάντος ἀνθρώπου (ἐκάστου ἰδία ἀτόμου) εἶναι ἀγαθὸν πρὸς πάντα (πρὸς τὸ ἴδιον ἐκεῖνο ἄτομον)· ἡ εὐδαιμονία ἄρα πάντος ἀνθρώπου (τ.ἔ. πάντων, τῆς ὁλότητος) εἶναι ἀγαθὸν εἰς ἕκαστον (τ.ἔ. εἰς πᾶν ἰδιαιτέρον ἄτομον)³). Ἐπαρκεστέρα ἀπόκρισις πρὸς τὴν ἐρώτησιν δίδεται ἀλλαχοῦ. Ἐχω συναίσθημά τι ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, «διαφέρον πρὸς τὰς λύπας καὶ τὰς ἡδονὰς τῶν ἄλλων». «Ἡ στερεὰ αἴτη βάση εἶναι ἡ τῶν κοινωνικῶν συναισθημάτων τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἐπιθυμία τοῦ νὰ συζῶμεν μετὰ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, ἧτις εἶναι ἤδη ἀρχὴ ἰσχυρὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ εὐτηχῶς μία ἐξ ἐκείνων, αἵτινες χωρὶς ἐντόμως νὰ ἐξαίρωνται τείνουσι νὰ γίνωνται ἰσχυρότεροι διὰ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ προοδεύοντος πολιτισμοῦ»⁴). Ποθῶ δήλον ὅτι τῶν ἄλλων τὴν εὐδαιμονίαν, διότι ἔχω κοινωνικὰ συναισθήματα ἢ συμπάθειαν.

Λοιπὸν Mill καὶ Βένναμ συνομολογοῦσιν ὅτι ἡ μεγίστη εὐ-

1) Utilitarianism, κεφ. II, σελ. 24.

2) Αὐτ. σελ. 23 κέ.

3) Ἐνταῦθα ἔχομεν κάλλιστον παράδειγμα τοῦ σοφίσματος τῆς συνθέσεως.

4) Utilitarianism, κεφ. II, σελ. 46.

δαιμονία τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων εἶναι τὸ τοῦ πράττειν τέλος καὶ τῆς ἠθικότητος ὁ κανὼν. Ἐνθάδε κατὰ μὲν τὸν Βένθαμ τὸ ἴδιον συμφέρον, κατὰ δὲ τὸν Mill ἡ συμπάθεια ἦτοι τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα εἶναι τῆς ἠθικότητος τὸ ἐλαττήριον.

Ἐνθάδε καὶ περὶ ἄλλο τι διαφέρουσιν, ὡς εἶδομεν, ἀλλήλων Βένθαμ καὶ Mill. Ἐκεῖνος μὲν θεωρεῖ ἡδονὰς καλλίστας τὰς διαρκεστάτας καὶ ἰσχυροτάτας, οὐδεμίαν κατὰ ποιὸν διαστολὴν τούτων ποιούμενος. «Ἴσου ὄντος τοῦ ποσοῦ τῆς ἡδονῆς, ἡ τῶν κῶνων παιδιὰ εἶναι τόσον ἀγαθόν, ὅσον ἡ ποίησις». Ἐνθάδε ὁ Mill διαστέλλει τὸ ποιὸν τῶν ἡδονῶν· τινὲς εἶναι ἐπιθυμητότεροι καὶ ἀξιολογώτεροι ἄλλων καὶ αἱ ὕψισται ἡδοναὶ δεόν νὰ προτιμῶνται. «Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς μεγίστης εὐδαιμονίας», λέγει, «τὸ τέλος, οὐ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πάντα εἶναι αἰρετά, (εἴτε τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν εἴτε τὸ τῶν ἄλλων), εἶναι βίος ὡς μάλιστα ἀλυπότατος καὶ ἔχων τὸ maximum τῶν ἡδονῶν κατὰ τε ποσοδὸν καὶ κατὰ ποιὸν, ἔνθα ἡ ἐκτίμησις τοῦ ποιοῦ καὶ ὁ κανὼν τῆς πρὸς τὸ ποσοδὸν συμμετρήσεως αὐτοῦ ὑπερέχει, τὴν ὑπεροχὴν δὲ ταύτην συναισθάνονται οἱ διὰ κτήσιν πολλῆς ἐμπειρίας, εἰς ἣν προσθετέα καὶ ἡ ἐν τῇ αὐτογνωσίᾳ καὶ αὐτοπαρατηρησίᾳ ἄσκησις αὐτῶν, κάλλιστα κατέχοντες τὰ τῆς συγκρίσεως μέσα. Οὗτος δὲ ὢν κατὰ τὴν ὠφελιμοκρατικὴν ἐκδοχὴν ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως εἶναι κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ κανὼν τῆς ἠθικῆς, ἥτις δύναται νὰ ὀρισθῇ σύστημα τῶν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διαγωγῆς κανόνων καὶ παραγγελμάτων, ὧν τηρουμένων δυνατὸν βίος τοιοῦτος, οἷος περιεγράφη, νὰ ἐξασφαλισθῇ εἰς πάντα τοὺς ἀνθρώπους ἐν ὧς οἶόν τε μεγίστη ἐκτάσει, καὶ οὐ μόνον εἰς τούτους, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἐπιτρέπει, εἰς τὸ σύνολον τῶν αἰσθητικῶν ὄντων¹).

13. Sidgwick καὶ σύγχρονοι αὐτοῦ.— Ἄλλοιαν τροπὴν ἢ θεωρίαν αὕτη ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς λαμβάνει παρὰ τῷ Ἐρρίκῳ Sidgwick². Κατὰ τοῦτον ἡ μεγίστη εὐδαιμονία εἶναι τὸ

1) Utilitarianism, κεφ. II, σελ. 17.

2) 1888—1900. The Methods of Ethics, 1874.

ἀκρότατον ἀγαθόν¹). Λέγων δὲ τοῦτο νοεῖ τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μεγίστην περίσσειαν τῆς ἡδονῆς ὑπὲρ τὴν λύπην, τῆς λύπης νοουμένης ὡς ἀντιρρόπου πρὸς ἴσην ποσότητα ἡδονῆς, ὥστε αἱ δύο ἐναντίαι ποσότητες νὰ αἴρῳσιν ἀλλήλας χάριν τῶν σκοπῶν τοῦ ἠθικοῦ ὑπολογισμοῦ²).

Ἐπὶ τούτων ἔτι ἀπαιτεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλλόγου φιλαυτίας ἢ συνέσεως, καθ' ἣν ὀφείλει τις νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἑαυτοῦ εὐδαιμονίαν ἢ ἡδονὴν ὡς ὅλον· τ. ἔ. ὁ λόγος ἀπαιτεῖ «ἀμερόληπτον διαφέρον ὑπὲρ πάντων τῶν μερῶν τοῦ συνειδητοῦ ἡμῶν βίου», ἴσην εὐλάβειαν πρὸς τὰ δίκαια πασῶν τῶν στιγμῶν, τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ παρόντος, τοῦ πόρρω καὶ τοῦ ἐγγύς. Τὴν παροῦσαν ἡδονὴν ὀφείλομεν νὰ παραιτῶμεν ἀποβλέποντες εἰς τὴν μετὰ ταῦτα κτήσιν μείζονος ἡδονῆς ἢ εὐδαιμονίας. «Τὸ μετὰ ταῦτα πρέπει μήτε ἔλαττον νὰ ἔχωμεν ἐν νῶ μήτε πλέον ἢ τὸ νῦν».

Ἄλλη ἀρχὴ τοιαύτη, ἡ ἀρχὴ τοῦ καθήκοντος τῆς εὐνοίας, διδάσκει ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἀτόμου τινὸς ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἀπόψεως εἶναι οὐχὶ σπουδαιότερον ἢ τὸ ἀγαθὸν ἄλλου τινός. Εἶναι τις ἠθικῶς ὑπόχρεως νὰ λαμβάνῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τόσον τὸ ἀγαθὸν ἄλλου τινός, ὅσον τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ, πλὴν ἐάν, ἀπαθῶς κρίνοντες, εὐρίσκωμεν τοῦτο κατώτερον ἢ ἦτοιν ἀσφαλῶς γνωστὸν ἢ ἐπικτόν. Ὡς ὃν λογικὸν ὀφείλω νὰ διώκω τὸ γενικὸν ἀγαθόν, οὐχὶ ἀπλῶς μέρος αὐτοῦ. Ἐὰν δ' ὁ φίλαυτος ρητῶς ἢ ἀρρήτως διατυποῖ τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἢ ἡ ἡδονὴ αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ μόνον πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἀπὸ καθολικῆς ἀπόψεως ἀγαθή— ὡς λ.χ. ὅταν λέγῃ «ὅτι ἡ φύσις ἐδίδαξεν αὐτὸν νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν»—, πρέπει νὰ καταδειχθῇ πρὸς τοῦτον, ὅτι ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ εἶναι σπουδαιότερον μέρος τοῦ καθολικοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἡ ἴση εὐδαιμονία παντός ἄλλου. Καὶ οὕτως

1) Methods, σελ. 301 κέ. 400 κέ.

2) Αὐτόθι, σελ. 411.

3) Αὐτ. σελ. 379.

ὀρμώμενος ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς δύναται νὰ καταντήσῃ εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν καθολικὴν εὐδαιμονίαν ἢ ἡδονὴν ὡς τὴν ἀπολύτως καὶ ἄνευ διορισμοῦ οὖσαν ἀγαθὴν ἢ αἰρετὴν, ὡς τὸ τέλος κατ' ἀκολουθίαν, ἐφ' ᾧ αἱ πράξεις λογικοῦ τινος ὄντος ὡς τοιοῦτου ὀφείλουσι νὰ τελεῶσιν¹).

Ἄλλη ἀρχὴ εἶναι ἡ τῆς δικαιοσύνης. Πᾶσαν πράξιν, ἣν τις ἡμῶν κρίνει δικαίαν πρὸς ἑαυτὸν, σιωπηλῶς κρίνει δικαίαν πρὸς πάντα τὰ ὅμοια πρόσωπα ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι. Δὲν δύναται νὰ εἶναι δίκαιον ὁ Α νὰ μεταχειρίζηται τὸν Β κατὰ τῶν ἄλλων, καθ' ὅν θὰ ἦτο ἄδικον ὁ Β νὰ μεταχειρίζηται τὸν Α, ἀπλῶς ὡς ὄντες δύο διάφορα ἄτομα καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ ἀπ' ἀλλήλων τῶν φύσεων ἢ περιστάσεων τῶν δύο δυναμένων νὰ θεωρηθῇ ὡς λογικὴ αἰτία διαφόρου μεταχειρίσεως²).

Ἔτεροι συγχρόνοι ὑπέρμαχοι τῆς ἡδονικῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Bain³), ὁ Ἀλφρέδος Barrat⁴), Shadworth Hodgson⁵), Ὁ Ερβέρτος Σπένσερος⁶), Ὁ Γεώργιος von Gizycki⁷) καὶ Ὁ Θωμᾶς Fowler⁸).

14. **Γενικὴ σύνοψις.** — Τέλος ἅς συνοψίζωμεν διὰ βραχείων τὴν ἱστορίαν τῶν θεωριῶν τοῦ ἡδονικοῦ δόγματος καὶ ἅς

1) Methods, σελ. 418.

2) Methods, σελ. 380.

3) The Senses and the Intellect, 1856, The Emotions and the Will, 1859, Mental and Moral Science, 1868. Ὅρα κεφ. II, § 6(7).

4) Physical Ethics, 1869,

5) Theory of Practice, 2 τόμοι, 1879.

6) Principles of Ethics, μέρ. I, «The Data of Ethics», 1879. μέρ. II, «The Inductions of Ethics», 1892, μέρ. III, «The Ethics of Individual Life», 1892, μέρ. IV, «Justice», 1891. «Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι καλοῦντες ἀγαθὴν διαγωγὴν τὴν συντηροῦσαν καὶ σφζουσαν τὸν βίον καὶ κακὴν διαγωγὴν τὴν κωλύουσαν καὶ φθαίρουσαν αὐτὸν καὶ ὑπονοοῦντες οὕτω ὅτι ὁ βίος εἶναι εὐλογία καὶ οὐχὶ κατάρχ, ἀναποδράστως ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὸ πράττειν εἶναι ἀγαθὸν ἢ κακόν, καθ' ὅσον τὰ τοῦτου ὀλίκα ἐπακολουθήματα εἶναι ἡδέα ἢ ἀλγεινά». — «Data of Ethics» κεφ. III, σελ. 28.

7) Grundzuege der Moral, 1883. Moralphilosophie, 1889.

8) Progressive Morality, 1884. Fowler and Wilson, Principles of Morality, 1886—1887.

συνθεωρήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ἐν τῇ παρ' Ἑλλησι ἡδονικῇ διδασκαλίᾳ ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς ἡ τάσις τοῦ νὰ ὑπολαμβάνηται ἡ σωματικὴ καὶ παραυτικά ἡδονὴ ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ ἐλαττήριον τοῦ πράττειν (Ἄριστιππος). Ἀκριβεστέρα δὲ τοῦ προβλήματος μελέτη ἤγαγεν εἰς τὴν κατὰ μικρὸν μεταρρυθμισίαν τῆς ὑπολήψεως ταύτης. Ἐντὶ τῆς προσκαιροῦ ἡδονῆς ἢ ἡδονῆς ἢ διὰ βίου, ἐντὶ τῆς σφοδρᾶς καὶ βιαίας ἡδονῆς ἀπονία, ἀταραξία, εὐάρεστος ψυχικὴ διάθεσις ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἰδεώδες τῆς διαγωγῆς (Θεόδωρος, Δημόκριτος, Ἐπίκουρος). Καὶ τὸ τῆς φρονήσεως ἢ τοῦ λόγου στοιχεῖον προσελθόντος τοῦ χρόνου ἐξήρθη ὡσαύτως ἐντονώτερον. Ἐρρήθη, ὅτι εὐδαιμονία δίχα φρονήσεως ἢ προνοίας δὲν δύναται νὰ εἶναι βεβαία καὶ ἀσφαλής, ὅτι ἡ τῆς ἡδονῆς ἐπιθυμία πρέπει νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ τοῦ λόγου (Δημόκριτος, Ἐπίκουρος). Πρὸς δὲ κατεδείχθη, ὅτι αἱ ψυχικαὶ ἡδοναὶ εἶναι αἰρετώτεραι τῶν σωματικῶν, ὅτι τὸ ἰδεώδες δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀπολαύσεων, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν ὑψηλοτέρων νοητικῶν δυνάμεων (Δημόκριτος, Ἐπίκουρος). Αἱ κοινῶς παραδεδεγμένα ἀρετὰ κατελέχθησαν ὡσαύτως εἰς τὰ μέσα τῆς εὐδαιμονίας καὶ τὶς ἠθικὰς βίος ἐνομίσθη ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος εἰς πραγμάτων τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Τῷ ὄντι δ' αἱ ἀντιλογίαι τῶν ἡδονικῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων τούτων περιορίσθησαν ἐπὶ τέλους εἰς ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ἠθικότητος, ἀμφότεραι δ' αἱ σχολαὶ συνίστων ἐν τῇ πράξει τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ ζῆν, ἢ μὲν ὡς ἄγοντα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ δὲ ὡς τείνοντα εἰς τὴν τελείωσιν¹⁾).

Οἱ νεώτεροι ἡδονικοὶ τὸ τέρμα, εἰς ὃ κατέληξαν οἱ Ἕλληνες ἡδονικοί, ποιοῦσιν ἀφρητήριαν. Οὐδεὶς αὐτῶν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν χωρὶς νὰ μεταβάλῃ πῶς τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Πάντες δ' ἐξαίρουσιν ἐντόνως τὸ στοιχεῖον

1) Παρὰ τῷ Ἀννικέριδι εὐρίσκομεν μάλιστα ἐλαφρὰν τινα τάσιν πρὸς τὴν φιλαλληλίαν· οὗτος διδάσκει ἡμᾶς νὰ καταφρονῶμεν τῶν ἡδονῶν καὶ νὰ ὑπομένωμεν τοὺς πόνους διὰ τὴν πρὸς τοὺς φίλους καὶ τὴν πατρίδα στοργήν

της φρονήσεως ἢ τοῦ λόγου. Αὐτὸς ὁ Βένθαμ, ὁ τῆς νεωτέρας σχολῆς δξύτατος ἡγέτης, τελικὸν σκοπὸν λέγει τὴν διαρκῆ διὰ βίου ἡδονὴν καὶ διδάσκει, ὅτι τὸ τέλος τοῦτο δὲν εἶναι ἐφικτὸν χωρὶς φρονήσεως. Συνομολογοῦσι δὲ πάντες προσέτι, ὅτι τὸ τέλος δὲν εἶναι ἐφικτὸν διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τῆς κατ' αἰσθητὴν ἡδονῆς καὶ ὅτι τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν παρασκευαζόμεθα διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων.

Ἄλλὰ μεγάλην παρατηροῦμεν πρόοδον παρὰ τοῖς νεωτέροις ὑπερμάχοις τῆς θεωρίας. Λώκκιος, Paley καὶ Βένθαμ κλίνουσιν εἰσέτι πρὸς τὴν *φιλαυτον* ἡδονικὴν θεωρίαν, ἣτις σφόδρα ἐπεκράτει ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς συστήμασιν· μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι ἢ τοῦ ἀτόμου εὐδαιμονία, καίτοι αὕτη μόνον διὰ τῆς τοῦ γένους εὐδαιμονίας δύναται νὰ πραγμωθῇ. Ὁ δὲ πάλιν Hutcheson, Hume, J. S. Mill καὶ Sidgwick ἀναγνωρίζουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν συμπαθητικὴν ὁρμὴν ὡς σύμφυτόν τινα διάθεσιν· μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι τοῦ γένους ἢ εὐδαιμονία. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι ἀπλῶς διαφορὰ ἀρχῆς, ἣτις οὐδεμίαν ἔχει ροπὴν εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων· ἀμφότερα τὰ συστήματα ἐξαίρουσιν ἐμφατικῶς τὴν ἀνάγκην τοῦ εὐεργετεῖν τοὺς ἄλλους, τὸ μὲν ἔν, διότι ἢ ἡμετέρα ἐκάστου εὐδαιμονία ἤρτηται ἐκ τῆς περὶ τοῦ πλησίον φροντίδος ἡμῶν, τὸ δ' ἕτερον, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει σύμφυτον τὴν διάθεσιν τοῦ νὰ φροντίζῃ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῶν ἄλλων.

Ἐτέρα λόγου ἀξία καινοτομία ἐν τῷ νεωτέρῳ ἡδονικῷ λόγμῳ ἐπηνέχθη ὑπὸ τοῦ J. S. Mill. Κατὰ τοῦτον ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ τῆς ἠθικότητος ὁ κανὼν. Ἄλλ' ἢ τοῦ γένους ἐμπειρία διδάσκει ὅτι τινὲς ἡδοναί, οἷον αἱ παρομαρτοῦσαι εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν ὑψηλοτέρων νοητικῶν δυνάμεων, εἶναι αἰρετώτεραι ἄλλων. Προτιμᾷ δὲ ταύτας τὸ γένος οὐχὶ ὡς οὐσας ἐντονωτάτας, ἀλλ' ὡς διαφερούσας κατ' εἶδος ἢ ποιότητα τῶν ἡδονῶν τῶν εἰς τὰς κατωτέρας λειτουργίας παρεπομένων. Αἰροῦνται προδήλως οἱ ἄνθρωποι ἐκείνας τὰς ἡδονάς, διότι δὲν δύνανται ἄλλως νὰ πράξωσι, διότι ὀφείλουσι νὰ αἰρῶνται αὐτάς· αἰροῦνται αὐτάς ἀπολύτως· ἢ οἰκεία αὐτῶν φύσις καταναγκάζει αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Τῆς ἠθικότητος λοιπὸν κανὼν εἶναι οὐχὶ ἡ ἡδονὴ ὡς τοιαύτη, ἀλλ' ὠρισμένη ποιότητος τῆς ἡδονῆς καὶ ταύ-

τὴν τὴν ποιότητα αἰρεῖται ὁ ἄνθρωπος ἀπολύτως¹⁾. Οὐχὶ·ἡ ἡδονὴ ὡς τοιαύτη, ἀλλ' αἱ ὑψηλότεραι ἡδοναὶ κινουσὶν ἡμᾶς εἰς τὸ πράττειν· μάλλον δ' ἐπειδὴ «κάλλιον νὰ εἶναι τις δυσηρεστημένος Σωκράτης ἢ εὐχαριστημένος παράφρων», τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ὡς ἀληθῶς εἶναι οὐχὶ τόσον ἡ ἡδονή, ὅσον ἡ χρῆσις καὶ ἀσκῆσις τῶν ὑψηλοτέρων νοητικῶν λειτουργιῶν. Ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ δὲν ὑπάρχει ἀπότομος διαφορὰ τῆς ἡδονικῆς καὶ τῆς ἐνεργητικῆς διδασκαλίας²⁾.

Παρά τῷ Mill βλέπομεν προσέγγισιν οὐ μόνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐνεργητικῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐνορατικῶν. Κατ' αὐτὸν αἱ τε φίλαυτοι καὶ αἱ φιλάλληλοι ἢ συμπαθητικαὶ ὀρμαὶ εἶναι σύμφυτοι ἢ ἀρχῆθεν κτήματα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Πρὸς δὲ τοῦτοις δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι, καθ' ὅσον ποιούμεθα ποιοτικὴν διαστολὴν τῶν ποικίλων ἡδονῶν προτιμῶντες ἑτέραν ἑτέρας, ἔχομεν ἔμφυτον γνῶσιν τοῦ κρείττονος καὶ τοῦ χείρονος ἢ σύμφυτον συνείδησιν. Παρά δὲ τῷ Sidgwick ἡ μορφὴ αὕτη τῆς θεωρίας τῆς ἐνοράσεως εἶναι μάλλον ἔκδηλος. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἱμφοῦτους ἀρχάς: τὴν ἀρχὴν τῆς φιλαυτίας, τὴν τῆς εὐνοίας καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης.

1) Τοῦτο ἀναμνησκαὶ ἡμᾶς τὴν περὶ συνειδήσεως θεωρίαν τοῦ Martineau. Πρὸς κ.σ. II, § 6, σελ. 37 κέ.

2) Πρὸς Paulsen, Ethik, βιβλ. II, κ.σ. II, τέλος τῆς § 6